

ABSTRACT

The journey to Spain and Portugal of H.M. King Chulalongkorn

Mathuros Suppapohl and Suthachai Yimprasert

This article is adapted and expanded from the article named "The journey to Spain and Portugal of H.M. King Rama V" from the project named "The journey to European Countries of H.M King Chulalongkorn: Reflection to Siam History in The Reign of H.M. King Rama V." proposed to the academic conference "H.M King RaMa V's 150 year anniversary" on september 19, 2003.

The article talks about Siam – Spain and Siam – Portugal relationship since the 16 century. In addition, it talks about the hosts' warm welcome and hospitality. Moreover, this article reveals of H.M. King Rama V's opinion toward the journey to these two countries.

การเสด็จเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

มธุรส คุณผลและสุธัช ยิ้มประเสริฐ

1. การเสด็จเยือนประเทศสเปน

สเปนติดต่อกับสยามอย่างเป็นทางการในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ในรายงานการเดินทางครั้งแรกของฆวน เซบาสเตียน เอลกาโน (Juan Sebastian Elcano) มายังเอเชียได้รายงานถึงแม่น้ำของสยาม ซึ่งเป็นครั้งแรกที่กล่าวถึงสยามในหลักฐานของสเปน ต่อมาหลังจากที่สเปนเริ่มตั้งถิ่นฐานในเอเชียและยึดหมู่เกาะฟิลิปปินเป็นอาณานิคมใน ค.ศ. 1572 ได้มีความพยายามในการติดต่อทางการทูตระหว่างพระนเรศวร กษัตริย์สยามกับข้าหลวงใหญ่สเปนที่กรุงมะนิลา เพื่อสร้างสัมพันธไมตรี ในระหว่างค.ศ. 1595-1599 อย่างไรก็ตาม ได้เกิดความขัดแย้งระหว่างสยามกับมะนิลา จากการที่ทหารรับจ้างสเปนพยายามที่จะเข้าแทรกแซงในกัมพูชา และยึดกัมพูชาเป็นอาณานิคม ทำให้พระนเรศวรต้องส่งกองทัพไปปราบและความสัมพันธ์ต้องยุติลง¹

ในสมัยรัตนโกสินทร์ สเปนเตรียมเข้ามาทำหนังสือสัญญากับสยามเช่นเดียวกับประเทศยุโรปอื่น แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตเสียก่อน จึงได้มาทำในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแทน ในค.ศ. 1869 ราชสำนักสเปนส่งนายอะคอลบัดโซตี ราชทูตพิเศษเข้าเฝ้าฯ เพื่อถวายสาส์นของฟรานซิสโก เซอราโน (Francisco Serrano) ผู้สำเร็จราชการ

¹ ดูรายละเอียดจาก B.P. Groslier, *Angkor et le Cambodge au XVI^e siècle*. (Paris : Presses universitaires de France), 1958.

แผ่นดิน สเปน และขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีการค้าขายจนได้ทำหนังสือสัญญาในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1880 ต่อมาราชทูตสเปน เมลชีอออร์โดเนซ (Melchior Ordonez) ซึ่งดำรงตำแหน่งดยุคแห่งซานโตมาโร (Duque de Santo Mauro) ได้เป็นผู้บังคับการเรือ เอลโดอาเยน (Eldoayen) เดินทางมากรุงเทพฯ และทูตเกล้าถวายของกำนัลที่มีค่าในนามพระเจ้าอัลฟองโซที่ 12 แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใน ค.ศ.1882 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ เป็นราชทูตสยามประจำทวีปยุโรป และสหรัฐอเมริกา ซึ่งรวมทั้งสเปนและโปรตุเกสด้วย นับเป็นคนไทยคนแรกที่ได้รับแต่งตั้งเป็นอัครราชทูตประจำยุโรป คราวเกิดแผ่นดินไหวที่สเปนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงส่งโทรเลขเพื่อแสดงความเสียพระทัยไปยังพระเจ้าอัลฟองโซที่ 12 ในค.ศ.1885 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ก็เดินทางมายังกรุงมาดริด และมีโอกาสเข้าเฝ้าฯพระเจ้าอัลฟองโซที่ 12 และพระราชินี จึงนำความเข้ากราบทูลฯอีกครั้งถึงความเสียพระทัยต่อเหตุการณ์แผ่นดินไหวในสเปน

ในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ เยือนประเทศสเปน กษัตริย์องค์เดิมพระเจ้าอัลฟองโซที่ 12 สวรรคตเสียแล้วใน ค.ศ. 1885 พระราชชนนีมารีคริสตินา (ธิดาของอาร์ช ดยุกคาร์ลเฟร็ดริกันแห่งออสเตรีย) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 ซึ่งขณะนั้นยังทรงพระเยาว์ด้วยวัย 11 พรรษา จนถึง ค.ศ.1902 พระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 จึงครองราชย์ด้วยพระองค์ และทรงสละราชสมบัติเมื่อเกิดการปฏิวัติประชาธิปไตยใน ค.ศ.1931

การเสด็จเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อนึ่ง เจ้าฟ้าชายวชิราวุธ ซึ่งตามเสด็จพระราชบิดาในครั้งนั้น ได้เดินทางมาสเปนอีกสองครั้งคือ ในค.ศ.1902 เพื่อทรงเข้าร่วมพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และใน ค.ศ.1905 เพื่อเข้าร่วมงานอภิเษกสมรสในพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13

ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สเปนมีความเจริญทางเศรษฐกิจเหมือนแร่ การรถไฟ อุตสาหกรรมเติบโต แต่ก็เกิดในบางภูมิภาค ประชาชนอพยบเข้าสู่เมืองใหญ่มากขึ้น ความคิดทางการเมืองมีหลากหลาย ทั้งฝ่ายนิยมกษัตริย์ อนาธิปไตย เสรีนิยม และสังคมนิยม ในที่สุดจักรวรรดิสเปนก็เสื่อมลง หลังจากแพ้สงครามแก่สหรัฐอเมริกา จนต้องสูญเสียคิวบา เปอร์โตริโก ฟิลิปินส์ และกวมให้แก่สหรัฐอเมริกาในค.ศ.1898

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนประเทศสเปนเพียงครั้งเดียวในวันที่ 15 – 20 ตุลาคม ค.ศ.1897 วัตถุประสงค์ของการเสด็จเยือนเป็นการเจริญสัมพันธไมตรีที่กระหว่างกษัตริย์ของสองประเทศและเพื่อการท่องเที่ยวของพระองค์

การเตรียมถวายการต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏในข่าวหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เช่น นิตยสารรายสัปดาห์ บลังโก อี เนโกร (Blanco y Negro) นิตยสารรายสัปดาห์ ลา อิลูสตราซิยอน เอสปาโญลา อี อเมริกานา (La Ilustracion Española y Americana) หนังสือพิมพ์รายวัน เอล อิมพาร์เชียล (El Imparcial) เป็นต้น ข่าวหนังสือพิมพ์ได้ลงเรื่องเกี่ยวกับการเตรียมที่ประทับรับรอง กองทหารและผู้บัญชาการจากกองร้อยต่าง ๆ ที่ประจำถนนหลายสายที่พระองค์เสด็จ ฯ ผ่าน มีทหารสวนสนาม รายการพระกระยาหารในงานเลี้ยงที่พระราชวังหลวงเพื่อเป็นเกียรติแด่กษัตริย์แห่งสยาม โปรแกรมการแสดง รายชื่อของเหล่าทูตานุทูตและคณะบุคคลต่าง ๆ ที่เดินทางมาเฝ้า ฯ พระ

องค์ การจัดการผู้วักระทั่งให้พระองค์ทอดพระเนตรตามพระราชประสงค์ ตลอด
จนรายงาน พระราชประวัติ พระจริยวัตรของพระองค์ขณะเสด็จ ฯ สเป็น การ
บรรยายลักษณะของพระองค์ รวมทั้งประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณีของ
สยาม เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ ฯ เยือนที่ต่าง ๆ
ตามลำดับเวลา ดังนี้

ในวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ.1897 พระราชชนนีมาเรียคริสตินา โปรดเกล้า ฯ
ให้ดยุคแห่งซานโตมาโร (Dugue de Santo Muaro) ราชเลขาธิการ เดินทางมา
กับนายพลเอสปิโนซา (Espinosa) นายพันเอกมงเตแวร์เด (Monteverde) และ
เจ้าหน้าที่อื่น ๆ นำเสด็จ ฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทางรถไฟ
จากเมืองอิรุน (Irún) ซึ่งเป็นเมืองชายแดนระหว่างฝรั่งเศสและสเปน พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ได้เสวยอาหารกลางวันในเมืองอิรุน แล้วเสด็จโดยรถไฟ
พระองค์ประทับในรถไฟตลอดกลางวันและกลางคืน

ในวันที่ 16 ตุลาคม ค.ศ.1897 เสด็จ ฯ เมืองเอสโคเรียล ซึ่งเป็นที่ตั้ง
อาราม – วังซานลอเรนโซ เด เอสกอร์เรียล (San Lorenzo de El Escorial)
นอกกรุงมาดริด ซึ่งเป็นอารามที่พระเจ้าฟิลิปที่ 2 (ครองราชย์ ค.ศ.1555-1598)
โปรด ฯ ให้สร้างเป็นที่ระลึกที่รบชนะฝรั่งเศส ในสงครามแย่งกองแดงในวันนัก
บุญลอเรนโซ (10 สิงหาคม ค.ศ.1557) บนเนินเป็นที่ตั้งของอารามใหญ่ พระราชวัง
และสุสานหลวงสำหรับพระราชบิดาและมารดาของพระเจ้าฟิลิปที่ 2 คือ พระเจ้า
คาร์ลอสที่ 1 และพระนางอิซาเบลลา รวมทั้งภักษัตริย์และราชินีองค์อื่น ๆ ภายในมี
ห้องสมุด ภาพเขียน ห้องทดลองทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางพวงมาลาและคำนับที่ฝังพระศพในพระเจ้าอัลฟอง
โซที่ 12 ซึ่งเป็นพระราชบิดาในพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 องค์ปัจจุบัน

จากนั้น ในเวลาบ่ายก็เสด็จ ฯ โดยรถไฟมายังกรุงมาดริด ซึ่งเป็นเมืองหลวงของสเปน ตั้งแต่ ค.ศ.1561 เมื่อพระเจ้าฟิลิปที่ 2 ทรงย้ายราชสำนักจากเมืองโตเลโด (Toledo) มาที่นี้ ต่อมา กรุงมาดริดจึงขยายใหญ่มากขึ้น เนื่องจากสเปนร่ำรวยมหาศาลจากอาณานิคมโพ้นทะเล และกษัตริย์องค์ต่าง ๆ ทั้งจากเชื้อสายราชวงศ์แฮปเบิร์ก และบูร์บง โปรด ฯ การสะสมงานศิลปะ อุปกรณ์ศิลปิน และสร้างพระราชวังต่าง ๆ กรุงมาดริดจึงนับว่าเป็นเมืองหลวงที่ยิ่งใหญ่มากแห่งหนึ่งของยุโรป

พระองค์มาถึงสถานีรถไฟเหนือของกรุงมาดริดราวปลายสองโมง ที่สถานีมีการตกแต่งงดงามมาก คณะเสนาบดีของสเปนได้มาถวายการต้อนรับ พร้อมด้วยทหารกองเกียรติยศ จากนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ก็ได้เสด็จ ฯ โดยพระที่นั่งจากสถานีไปยังพระราชวังหลวง (Palacio Real) มีขบวนรถของเสนาบดีและข้าราชการ และมีกองทหารม้าแห่งนำเสด็จ ระหว่างทางฝูงชนมากมายเฝ้าชมพระบารมีกษัตริย์แห่งสยาม และถนนก็ประดับธงทิวไปตลอดทาง

เมื่อมาถึงพระราชวังหลวง พระราชชนนีมารีคริสตินา และพระบรมวงศานุวงศ์ ออกมาคอยต้อนรับ และทรงพระราชปฏิสันถารตามสมควร จากนั้นพระราชชนนีมารีคริสตินา ได้เชิญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ ไปยังหน้ามุขของพระราชวังหลวง เพื่อทอดพระเนตรการสวนสนามของทหารราวสองพันนาย แล้วนำพระองค์ไปพบกับพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 หลังจากนั้น เสนาบดีกระทรวงวังของสเปน ก็นำพระองค์ทอดพระเนตรห้องต่าง ๆ ในพระราชวัง เวลาค่ำ พระองค์ทรงเข้าร่วมงานพระกระยาหารค่ำ ซึ่งทางราชสำนักสเปนจัดถวาย คือนั้นพระองค์ประทับที่ตำแหน่ง ในพระราชวังหลวงแห่งนี้

พระราชวังแห่งนี้ เป็นวังสร้างใหม่ เพราะพระราชวังเดิมถูกเผาทำลายใน ค.ศ.1734 พระเจ้าฟิลิปที่ 5 (ค.ศ.1700 – 1746) โปรดฯ ให้สร้างขึ้นใหม่ให้ใหญ่กว่าเดิมโดยสถาปนิกชาวอิตาลีเลียน ใช้ศิลปะบาร็อกอิตาลี หอสำคัญ เช่น หองา หอเก็บอาวุธ หอกลาสปารินิ หอเสื้อยักรบ หอพระโรง เป็นต้น พระเจ้าคาร์ลอสที่ 3 (ค.ศ.1759 – 1788) ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกที่ประทับในพระราชวังหลวงนี้ โดยเฉพาะห้องสมุดในพระราชวังหลวงยิ่งใหญ่มาก มีหนังสือพิมพ์และต้นฉบับต่าง ๆ เก็บอยู่นับแสนเล่ม

ในวันที่ 17 ตุลาคม ค.ศ.1897 เวลาเช้า พระราชชนนี และพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 เสด็จฯ มาเยี่ยมเพื่อสนทนาแล้วก็ลากลับไป จากนั้นประมาณ 11 นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรวังมาหลวงและวังราชรถ จากนั้น เสด็จฯชมพิพิธภัณฑสถานโผลปราโด (Museo del Prado) พิพิธภัณฑสถานนี้ดัดแปลงจากพระราชวัง เดวิลญะนอยว่า (Palacio de Villanueva) เป็นตึกแบบนีโอคลาสสิก ต่อมา พระเจ้าเฟอร์นันโดที่ 7 ทรงเปิดเป็นแกลลอรีให้ประชาชนเข้าชม ใน ค.ศ.1819 พิพิธภัณฑสถานนี้ มีงานศิลปะกว่า 7,000 ชิ้นจากจิตรกรที่มีชื่อเสียงของสเปน เช่น เบลาสเคซ โกยา เอล เกรโก และยังมีภาพวาดจากจิตรกรชาวอิตาลี เฟลมิช ดัตช์ ฝรั่งเศส และเยอรมัน อีกด้วย

หลังพระกระยาหารกลางวัน เวลาบ่ายสามโมง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จฯสนามสู้วัวเพื่อชมกีฬาวัวกระทิง การสู้วัวกระทิงเป็นวัฒนธรรมสเปนที่ยังสืบทอดจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพระองค์ทรงชื่นชอบกีฬาสู้วัวของสเปนอย่างมาก ทรงตรัสเล่าว่าในระหว่างที่อยู่ในสเปนนั้น “สิ่งที่สนุกละอย่างนั้นก็คือดู

แทงวัว”² หลังจากทอดพระเนตรแล้ว เสด็จฯ กลับพระราชวังหลวง พระยาสุรียานุ
วัตรนำราชทูตและกงสุลประจำราชสำนักสเปนเข้าเฝ้าฯ จากนั้นพระราชชนนีโปรด
เกล้าฯ ให้จัดละครและดนตรีให้ทอดพระเนตรที่โรงละครปรินเซซา (Princesa)

ในวันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ.1897 เวลาเช้า พระราชชนนี และพระเจ้าอัล
ฟองโซที่ 13 เสด็จฯ มาเยี่ยมเพื่อสนทนาเช่นเดิม อยู่ราวครึ่งชั่วโมงแล้วลากลับไป
จากนั้น ประมาณ 12 นาฬิกา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ
พิพิธภัณฑ์อาวุธ (Museo del Ejército) ซึ่งสร้างใน ค.ศ.1803 โดยอักรเสนาบดี
มานูเอล โกดอย (Manuel Godoy)³ สั่งให้สร้างพิพิธภัณฑ์อาวุธขึ้นในสวนหนึ่ง
ของวังเดลบวนเรติโร (Palacio del Buen Retiro) เพื่อเก็บรวบรวมอาวุธ ธง
เครื่องแบบ เสื้อเกราะ ถ้วยรางวัล และอุปกรณ์อื่น ๆ รวมแล้วกว่า 27,000 ชิ้น เพื่อ
เป็นเครื่องแสดงถึงความรุ่งเรืองของจักรวรรดิสเปน

ประมาณ 15 นาฬิกา เสด็จฯโดยรถม้าไปยังพระตำหนักคินตา (Quinta)
ที่เอล ปาร์โด (El Pardo) ร่วมกับพระราชชนนีและพระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 พระ
ตำหนักคินตาดั้งอยู่ที่เอลปาร์โดนอกกรุงมาดริด เคยเป็นที่พำนักของดยุคอาร์คอส
(Arcos) ต่อมากลายเป็นทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ใน ค.ศ.1745 ภายใน
ประดับผนังด้วยวอลเปเปอร์ที่หรูหราของตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 รอบ ๆ เป็น
ป่าต้นโอ๊ค ซึ่งเวลาสเคซ จิตรกรของสเปนที่มีชื่อเสียงมักจะวาดภาพทิวทัศน์นี้
บ่อย ๆ

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระราชทานสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต. หน้า 14.

³ มานูเอล เดอ ดกคอย ดำรงตำแหน่งอักรเสนาบดีตั้งแต่ ค.ศ.1792 จนถึง ค.ศ.1807

วารสารยุโรปศึกษา

เวลาค่ำในวันที่ 18 ตุลาคม ค.ศ.1897 พระราชชนนีมาเรียคริสตินาโปรดฯ ให้จัดงานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำใหญ่ที่พระราชวังหลวง⁴ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และทูตานุทูต เช่น ทูตเยอรมนี สหรัฐอเมริกา รัสเซีย อังกฤษ ฯลฯ ได้เข้าร่วมในงานพระกระยาหารกาล่าค่ำ และมีการบรรเลงวงออร์เคสตราถวาย

ในวันที่ 19 ตุลาคม ค.ศ.1897 ประมาณ 11 นาฬิกา เสด็จฯ ประพาสอุทยานเดล บวน เรติโร (Parque del Buen Retiro) ซึ่งสร้างในคริสต์ศตวรรษที่ 17 โดยพระเจ้าฟิลิปที่ 4 (ค.ศ.1621 – 1665) อุทยานนี้เป็นอุทยานสำหรับกษัตริย์พระราชวงศ์ และบุคคลชั้นสูง มีทะเลสาบเล็ก เรือนกระจกสำหรับพันธุ์ไม้ ซึ่งสร้างขึ้นใน ค.ศ.1887 ปัจจุบันเป็นสวนสาธารณะ จากนั้นก็ทรงรถพระที่นั่ง ไปชมกรุงมาดริดจนถึงอนุสาวรีย์พระนางอิซาเบลลา เวลากลางวัน ไปเสวยพระกระยาหารกับพระราชชนนี แล้วฉายพระบรมรูปเป็นที่ระลึกในการเยือนสเปนครั้งนี้

⁴ เมนูที่จัดถวายคือ

Potages – Potage de Bragance – Muligatowney soup
Hors d'oeuvre – Canapé aux Kilkis – Croustades Saint Hubert
Relecés – Saumon de Rhin au Johannisberg – Cimicos de Dams à la Castillane
Entrées – Poulardes aux truffe de Perigord – Delices de foie – gras ? la Hongroise
Legumes – Cardons à la Môelle
Sorbet – Sprons au Pommery greus
Rot. – Cailles au Nid – Salade Spallanti
Entremets – Millefeuilles à la Chantilly – Glace siamoise – Chester – Cakes
Vins – Jerez 1817 – Chateau Lafitte – Chateau d'Iquem – Bourgogne Romanee Conti – Rhin Stomberger – Champagne – Moscatel
การบรรเลงวงตามออร์เคสตราตามโปรแกรมดังนี้

Patua de Bizet
Preludio de Parstfat
Wagner – Barearoia de Perez Cases
Final de Tristan e Isolda de Wagner
Kuss, vals de Valdtentel

ดูหนังสือพิมพ์ เอล อิมพาร์เชียล (El Imparcial) ฉบับวันอาทิตย์ที่ 17 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 1

ประมาณ 15 นาฬิกา เสด็จขึ้นที่รัฐสภา (Congreso de los Diputados) ที่นี่เดิมเป็นศาลปะแบบเรอเนสซอง แต่ถูกปรับปรุงใน ค.ศ.1843 และเปลี่ยนแปลงข้างหน้าเป็นแบบนีโอคลาสสิก สเปนมีทั้งสภาสูงและสภาล่าง รวมทั้งพรรคการเมืองด้วย พระองค์สนพระทัยมากในเรื่องสภา คราวเสด็จเยือนสภาซีเนต ตรัสถามว่า รัฐสภาดำเนินงานอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างสองสภา สมาชิกผู้แทนเป็นผู้แต่งตั้งรัฐบาลหรือไม่ หน้าที่ของประธานเลขาธิการรัฐบาล ฝ่ายค้าน เป็นต้น⁵

ต่อมา เสด็จฯโรงงานผลิตพรมของราชสำนัก (Real Fábrica de Tapices) ซึ่งโรงงานแห่งนี้สร้างในคริสต์ศตวรรษที่ 18 เพื่อผลิตพรมให้กับพระราชวงศ์ พรมทอเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาและตำนาน ใช้ขนวนประดับบนผ้าผืน ทงซื้อพรมขนวนจำนวนหนึ่งด้วย เสด็จฯกลับมายังพระราชวังหลวงที่กรุงมาดริด เพื่อเตรียมการเดินทางและถวายพระพรลาพระราชชนนี พระเจ้าอัลฟองโซที่ 13 พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการ จากนั้น ขบวนรถม้าและกองทหารเกียรติยศได้แห่ส่งเสด็จฯพระองค์ที่สถานีรถไฟอย่างสมพระเกียรติ ประทับในรถไฟใช้จักรแล่นมาตลอดคืน

ในวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ.1897 เสด็จฯถึงเมืองเซบิลยา (Sevilla) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นอันดาลูเซีย (Andalucia) ตั้งอยู่บนที่ราบของแม่น้ำกวาดาลกีวีร์ (Guadalquivir) แคว้นนี้รับอิทธิพลจากการปกครองของชาวมุสลิมหรือพวกมัวร์มานาน จนกระทั่งใน ค.ศ.1248 พระเจ้าเฟอดินานด์ที่ 3 แห่งกัสติล-เลออน ได้รบชนะกษัตริย์มุสลิม และยึดเซบิลยาไว้ได้ ต่อมาในยุคของการสำรวจทางทะเลและค้นพบทวีปอเมริกา เมืองนี้เจริญรุ่งเรืองมาก เนื่องจากใช้เป็นท่าเรือไปสู่

⁵ หนังสือพิมพ์ เอล อิมพาร์เชียล (El Imparcial) ฉบับวันที่ 20 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 1

อเมริกาใต้ ในเมืองมีตีกแบบศิลปะแบบอิสลาม เรอเนสซอง และบาร็อก ปะปนกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯเมืองนี้เป็นเวลาสั้น ขณะเสด็จฯทางรถไฟผ่านเพื่อไปยังประเทศโปรตุเกส พระองค์เสด็จฯสถานที่สำคัญ ๆ เช่น พระราชวังอัลคาซาร์ วิหารคาธีดรัล โรงงานมวนบุหรี่ บ้านปิลาโตส เป็นต้น

วิหารคาธีดรัล (Cathedral) ที่เมืองเซวิลญะมีวิหารคาธีดรัลใหญ่เป็นอันดับสามของยุโรปรองจากเซนต์ปีเตอร์แห่งกรุงวาติกัน และเซนต์ปอลแห่งกรุงลอนดอน เดิมเป็นสุเหร่า แต่ถูกทำให้เป็นวิหารคริสต์ หลังจากสเปนยึดเมืองได้อาคารเป็นศิลปะแบบเรอเนสซองผสมอาหรับ ประกอบด้วย หอคอยจีรัลดา (Giralda) เป็นหอสวดมนต์อันวิจิตร ซึ่งสูง 98 เมตร นอกจากนี้ก็มี หลุมฝังศพของคริสโตเฟอร์ โคลัมบัส นักเดินเรือที่ค้นพบทวีปอเมริกา

บ้านปิลาโตส (Casa de Pilatos) คุกาสถิ์นี้สร้างขึ้นระหว่างตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 และตอนต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 โดยดอน ฟราดริก (Fradrique) มาร์ควิสแห่งตารีฟา (Tarifa) ใช้สถาปัตยกรรมแบบอิสลาม เรอเนสซอง และโกธิคผสมกัน ตกแต่งด้วยกระเบื้องสีจำนวนมากและมีลายปูนปั้น แสดงความหรูหรา และมั่งคั่ง

โรงงานมวนบุหรี่ (Antigua Fábrica de Tabacos) อาคารเป็นแบบนี้โอคลาสิก สร้างในคริสต์ศตวรรษที่ 18 มีลูกจ้างเป็นหญิงมวนบุหรี่ด้วยความว่องไว ปัจจุบันดัดแปลงเป็นมหาวิทยาลัยแห่งเซวิลญะ

หลังจากนั้น พระองค์ออกจากเมืองเซวิลญะเวลาเย็น เสด็จฯทางรถไฟผ่านเมืองเมริดาและเมืองบาดายอส ไปยังประเทศโปรตุเกส ประทับในรถไฟตลอดคืน

ในระหว่างการเสด็จสเปนหนังสือพิมพ์ของสเปนได้กล่าวถึงพระองค์ไว้เป็นอย่างมาก นิตยสารรายสัปดาห์ บริงโกอีเนโกร ได้เล่าถึงพระจริยวัตรของพระองค์ว่า “...ทรงเป็นผู้ที่ทรงงานหนักที่สุดที่มีในบางกอก ทรงตื่นบรรทมเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ และระหว่างที่ข้าราชการบริพารส่วนใหญ่ในพระองค์นอนหลับ ทรงใช้เวลาหลายชั่วโมงในการศึกษากิจการบ้านเมือง อีกทั้งยังทรงแสดงความอ่อนโยน และความมีน้ำพระทัย โดย บริงโก อี เนโกร รายงานว่าพระองค์...” ตรัสสนทนากับทุกคนทรงเรียกพระอาสแต่ละขณะ ซึ่งแสดงความอ่อนโยนอย่างแท้จริง หลังจากนั้น ทรงหันมาทางพวกเรา (นักข่าว) ตรัสถามว่า พวกเราพอใจไหมกับรูปถ่ายที่ถ่ายไป” ทรงพระกรุณาบริจาคเงิน 3,000 เปเซตัส ให้กับคนงานหญิงที่โรงมวนบุหรี่ เจ้าหน้าที่พระราชวังอัลคาซาร์ 1,000 เปเซตัส อีกทั้งพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ให้กับบุคคลที่ช่วยเหลือพระองค์...” นิตยสารนี้ ยังได้กล่าวถึงสยามว่า “...ประเทศทั้งดงามต้องเป็นสยาม สวยงาม และสงบ ทราบกันว่า เป็นเวลาหกเดือนแล้วที่พระองค์และข้าราชการบริพารระดับสูงออกจากอาณาจักรนั้น โดยปราศจากการเกิดความวุ่นวายใด ๆ เลย และการขวยโอกาสในเวลาที่ยาวนานเช่นนั้นนับจนบัดนี้”⁶

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯการถวายการต้อนรับของฝ่ายสเปน และพอพระทัยราชวงศ์สเปนเป็นอันมาก ทรงมีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ถึงสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ลงวันที่ 26 ตุลาคม ค.ศ.1897 เล่าถึงความพอพระทัยในสเปนว่า

⁶ นิตยสารรายสัปดาห์ บริงโก อี เนโกร ฉบับที่ 338 วันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 9-11

วารสารยุโรปศึกษา

(พระราชชนนีมีาริคริสตินา) แต่เป็นคนดีอารีयरอบคอบ
อย่างประเสริฐ ถ้าไม่มีกวีคนนี้แล้ว เมืองสเปนเกือบจมที่
เดียว ...กินข้าวด้วยกันทุกวัน ส่วนกึ่งเล็ก พระเจ้าอัลฟองโซ
ที่ 13) นั้น ฉันรับประกันได้ว่าไม่ตาย และฉลาดตึ๊ง... เวลา
อยู่ในแมดริดมีแต่ความสนุกสนานเพราะสองคนนี้เป็นเพื่อน⁷

ในการเสด็จเยือนประเทศสเปน สยามสามารถเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีอันดี
กับสเปนในระดับหนึ่ง ต่อมา สยามพยายามเจรจาขอยกเลิกสัญญาที่ไม่เป็นธรรม
ผู้แทนของสยามในการเจรจาคั้งแรกคือ ดร.ฟรานซิส บี แซร์ (Francis B. Sayre)
จนสเปนยอมลงนามในสนธิสัญญายกเลิกข้อผูกมัดทางการศาลและการคลังใน
วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2468

2. การเสด็จเยือนประเทศโปรตุเกส

โปรตุเกสเป็นประเทศที่อยู่ตะวันตกสุดของทวีปยุโรป เป็นประเทศเล็ก
แต่มีอำนาจครอบครองดินแดนในอาณานิคมที่สำคัญคือ บราซิล ซึ่งประกาศรับ
เอกราชใน ค.ศ.1822 นอกจากนี้ก็มีอาณานิคมในแอฟริกา คือ อังโกลา โมซัมบิก
กินีบีซา เคปเวิร์ด เซาโตเมและพรินซิป ในเอเชียมีเมืองมาเก๊า ติมอร์ตะวันออก
และบางส่วนของอนุทวีปอินเดียคือ เมืองกัว ดิว ดามาว นอกจากนี้โปรตุเกสยัง
เคยยึดเอาเมืองมะละกา ในคาบสมุทรมลายาเป็นอาณานิคม

⁷ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระราชทานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ หน้า 193.

ชาวโปรตุเกสเข้ามาอาณาจักรสยามเป็นครั้งแรก ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี เมื่อค.ศ.1511 และได้เขียนบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับสยาม ทั้งขนบธรรมเนียมประเพณี เศรษฐกิจ การเมือง ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ฯลฯ ดังที่ปรากฏ ในหนังสือ *Suma Oriental* โดยโทเม ปิเรส (Tomé Pires), *Descrição* โดย ดูอาร์ ดี บาร์บอซา (Duarte Barbosa), *Lendas da Índia* โดย กาสแปร์ กอร์เรยา (Gasper Correia), *Da Ásia* โดยชาว ดี บาร์บอส (João de Barros) และดิอูกู กอตู (Diogo do Couto), *Peregrinação* โดย แฟร์เนา เมนตีส ปินตู (Fernão Mendes Pinto) เป็นต้น อีกทั้งยังปรากฏเอกสารหลายฉบับเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศที่หอคจดหมายเหตุแห่งมาเก๊า ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นดินแดนในปกครองของโปรตุเกส

สนธิสัญญาทางไมตรีและการค้าขายฉบับแรกระหว่างสยามและโปรตุเกส ลงนามกันในปี ค.ศ.1518 หลังจากนั้น ชาวโปรตุเกสก็หลั่งไหลเข้ามาในสยาม โดยเข้ามารับราชการเป็นทหารรับจ้างเพื่อสอนวิธีการรบ สร้างป้อม ผลิตอาวุธปืน ทหารรักษาพระองค์ ค้าขาย เผยแผ่ศาสนา ตั้งชุมชนบ้านโปรตุเกสในปัจจุบันให้แก่ชาวโปรตุเกสใน ค.ศ.1786 หนังสือมอบสิทธิที่ดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีข้อความระบุว่า “พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาขอแสดงความสำนึกในพระคุณมายังสมเด็จพระราชินีมาเรียที่ 1 ที่ได้ทรงพระกรุณาธิคุณ อันเป็นเครื่องหมายแสดงมิตรไมตรีที่มีอาสลิ้มได้ทราบชั่วกาลปาวสาน...”⁸

ต่อมาใน ค.ศ.1820 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชทานที่ดินอีกผืนซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงสินค้าโปรตุเกสและที่พักของกงสุล ดัง

⁸ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 470 ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุเกส, แปลโดย สันจง สุวรรณโภคิน, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2531, พิมพ์ครั้งที่ 1, หน้า 125.

ปรากฏข้อความที่เขียนโดยเจ้าพระยาสุริยวงศ์มนตรี เสนาบดีแห่งพระเจ้าแผ่นดินสยามว่า "...ชาวโปรตุเกสจะได้รับสิทธิให้ไปมาค้าขายได้ดังแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวของเราทรงโปรดปรานชาวโปรตุเกสยิ่งกว่าชาติใด ๆ กงสุลใหญ่ ผู้บังคับการเรือ และนายทหารทุกคนจะได้รับพระราชทานเงินเป็นค่าใช้สอย..."⁹

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏหลักฐานพระราชสาส์นแลกเปลี่ยนระหว่างพระองค์และพระเจ้าเปดรูที่ 5 (Pedro V) ใน ค.ศ. 1858 ความว่า "...จึงขอแสดงยืนยันมาให้พระเจ้ากรุงโปรตุเกสทรงทราบว่า กรุงสยามมีความยินดีดังนี้ จะขอรักษาพระราชไมตรีอันสนิทกับสมเด็จพระเจ้ากรุงโปรตุเกสสืบ ๆ ไป ในภายหน้าตลอดวันคืนเดือนปี ซึ่งจะเป็นเวลาชนมายุของกรุงสยามและลำดับพระราชวงศ์ ซึ่งจะสืบไปภายหน้า"¹⁰ ในรัชกาลนี้ มีการทำสนธิสัญญาไมตรี พาณิชย์ และการเดินเรือกับโปรตุเกสใน ค.ศ. 1858 เนื้อหาที่เป็นสัญญาที่ไม่เป็นธรรมคล้ายคลึงกับสนธิสัญญาเบาริงที่ทำไว้กับอังกฤษใน ค.ศ. 1855 ซึ่งมีการให้สิทธิภาพนอกอาณาเขตกับชาวโปรตุเกส และต่อมาสิทธินี้ก็ครอบคลุมไปชาวจีนจากมาเก๊าที่อพยพเข้ามาในสยาม

ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างสยามและโปรตุเกสยังคงดำเนินต่อไป ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ชินยอริวอานา กงสุลใหญ่ของโปรตุเกสเข้าเฝ้าฯ พระองค์เพื่อถวายพระราชสาส์นพระเจ้าหลุยส์ ฌ. พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยในวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น 6 ค่ำ ค.ศ. 1868 ยังมีทูตโปรตุเกสอีกหลายคนที่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าฯ พระองค์และสมเด็จพระราชินี ทูตโปรตุเกสผู้หนึ่ง

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

การเสด็จเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ยังเป็นผู้มีส่วนในการไกล่เกลี่ยในเหตุการณ์วิกฤตการณ์วังหน้า มีหลักฐานเมื่อ
คราวที่พระองค์เสด็จ เยือนกรุงลิสบอน หนังสือพิมพ์ อา นาชาว (A Nação)
ประจำวันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ.1897 ได้ตีพิมพ์พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงไวส์เคาต์ ชาน จานุอาร์กู ลงวันที่ 1 เมษายน ค.ศ.
1875 ความว่า

พระราชวัง บางกอก

วันที่ 1 เมษายน ค.ศ.1875

ถึง ท่านไวส์เคาต์

ท่านจะพบเอกสารสองฉบับ ฉบับหนึ่งคือ บันทึกที่เรา
เขียนเกี่ยวกับเหตุการณ์ล่าสุดที่เกิดขึ้นในสยาม และอีกฉบับ
เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นในวันที่ 3 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1875 หลังจาก
จากที่สถานการณ์ที่ยุ่งยากได้คลี่คลายลง วังหน้าเสด็จ
กลับไปวังเช่นเดิม และเราคืนดีกันเหมือนก่อน จงเชื่อเถิด
ว่า เราจะไม่ลืมการสนับสนุนที่ท่านให้แก่เรา ในโอกาสที่
บรรดากงสุลชาติมหาอำนาจทำให้สถานการณ์ของเรายาก
ลำบาก เราหวังว่า ท่านจะแจ้งให้ราชสำนักยุโรปทั้งหมด
ทราบความจริงเกี่ยวกับข้อพิพาทนี้ และให้ทราบถึงพฤติ
กรรมของบรรดากงสุลชาติหนึ่งซึ่งมิได้มีอำนาจมากจะ
รุ่งเรืองได้อย่างไรเล่า ในเมื่อบรรดากงสุลของชาติ
มหาอำนาจแสดงการสนับสนุนให้กับฝ่ายปฏิปักษ์ ซึ่งรู้กันดี
ว่าต่อต้านรัฐบาล

เราทราบมาว่า ท่านและภักษัตริย์ของท่านตั้งใจจะมา
เยี่ยมเอเชีย ถ้ามีโอกาสที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมา เรา
จะกราบทูลฯเชิญพระองค์อย่างแน่นนอน ถ้ามีการยืนยัน
อย่างเป็นทางการในกรณีที่เสด็จมาเยือนเราที่บางกอก
เราขอให้ท่านเดินทางโดยสวัสดิภาพถึงบ้านเกิด เรายัง
เป็นมิตรที่ดีมากของท่าน

จุฬาลงกรณ์¹¹

ชาติมหาอำนาจที่ว่่านี คือ อังกฤษ จากการที่กงสุลอังกฤษให้การ
สนับสนุนแก่ฝ่ายวังหน้า ส่วนท่านไวส์เคาต์ที่พระองค์ตรัสถึง คือ จานุอาร์กู กอเรีย
ญา คือ อัลไมเอดา (Januário Correia de Almeida) ซึ่งเคยเป็นผู้ว่าการมาเก๊า
ระหว่าง ค.ศ.1872 – ค.ศ.1874 ต่อมาได้รับแต่งตั้งเป็นทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำ
ราชสำนักจีน ญี่ปุ่น และสยาม ได้เดินทางมายังสยามใน ค.ศ.1874 และน่าจะเป็น
ผู้ใกล้ชิดในเหตุการณ์วิกฤตวังหน้า คราวที่พระองค์เสด็จเยือนโปรตุเกส เคาต์
ชานจานุอาร์กู รับตำแหน่งผู้บัญชาการใหญ่ของกองทัพภาคที่ 1 ของโปรตุเกส
และเป็นคนควบคุมม้าถวายเป็นการอารักขาไปตามเส้นทางเสด็จตั้งแต่สถานีรถไฟจน
ถึงโรงแรมที่ประทับ ทรงมีพระกรุณาธิคุณพระราชทานพระอํามรงค์ที่งดงามหนึ่ง
วง และแจกันทองหนึ่งชิ้น ฝาแจกันมีเส้นผ่านศูนย์กลาง 11 เซนติเมตร แกะสลัก
เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทยว่า “มอบให้โดยพระบาทสมเด็จพระจุฬาลงกรณ์

¹¹ หนังสือพิมพ์ อานาชาว (A Nação) วันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 1

กษัตริย์แห่งสยาม แต่ฯพณฯเคาต์ จานูอารีตู ราชทูตพิเศษและผู้มีอำนาจเต็มแห่งโปรตุเกสในราชสำนักสยาม เป็นที่ระลึกจากการเยือนของท่านใน ค.ศ.1875¹²

ในจดหมายของพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ที่ถวายเป็นรายงานสมเด็จพระยาหลวงศัลยการกล่าวถึงการเข้าประชุมเรื่องสหภาพโปรษณียสภาครั้งที่ 3 ที่กรุงลิสบอน ประเทศโปรตุเกสใน ค.ศ.1885 พระองค์เจ้าปฤษฎางค์มีโอกาสดำเนินเข้าเฝ้าฯพระเจ้ากาโลซ และพระราชินีมารี อามะเลีย และพระพันปีหลวง มาเรีย เปีย เป็นการส่วนพระองค์ ทรงยินดีและระลึกถึงราชไมตรีระหว่างสองประเทศที่มีมาแต่โบราณเช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อนึ่ง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีข้าราชการสยามที่มีเชื้อสายโปรตุเกสเข้ามารับราชการ อาทิเช่น พระยาวิเศษ นายพลปืนใหญ่แห่งกองทัพลอย มีชื่อโปรตุเกสว่าปาสกวาล ริเบรีย ดือ อัลแบร์กาเรีย (Pascoal Ribeiro de Albergaria) พระยาพิพัฒน์โกษา บุตรชายของกงสุลโปรตุเกส การ์ลุช ดา ซิลเวร่า (Carlos da Silveira) อันตอนีอู จูอาคิม ฟรังกู ดา ลูซ (António Joaquim Franco da Luz) นายทะเบียนในราชการสยาม จูเซ มาเรีย ฟิเดลิช ดา กอสต้า (José Maria Fidélis da Costa) หัวหน้าผู้ตรวจการศุลกากรของบางกอก อันตอนีอู ฟิเดลิช ดา กอสต้า (António Fidélis da Costa) เจ้าหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศ เป็นต้น

ในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเยือนโปรตุเกสนั้น กษัตริย์ของโปรตุเกส คือ พระเจ้ากาโลซ (ค.ศ.1863 – ค.ศ.1908) พระโอรสในพระเจ้าหลุยส์ และพระนางมาเรีย เปียแห่งราชวงศ์ซาวอย พระอิตาโนอาร์คดยุคมาเรียอาเดโลยแห่งออสเตรีย และพระเจ้าวิกตอร์เอมมานูเอล กษัตริย์

¹² หนังสือพิมพ์ดิอารีตู ดือ นิติสเซีย (Diário Notícias) วันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ.1875 หน้า 1

แห่งซิชิลีและอิตาลี พระเจ้าการ์ลุซ ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางมารีเอมิลีเย แห่งออร์เลออง (ค.ศ.1865 – ค.ศ.1951) พระธิดาแห่งเคาต์แห่งปารีส พระองค์ ทรงพระปรีชาทางศิลปะและวิทยาศาสตร์ไม่ถือพระองค์โปรดฯให้ทูตต่าง ๆ เข้าเฝ้าฯเป็นการส่วนพระองค์

ในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โปรตุเกสมีการพัฒนาอุตสาหกรรม การพิมพ์ดวงตราไปรษณียากรเป็นครั้งแรกใน ค.ศ.1853 มีการเปิดทางรถไฟสายแรกจากกรุงลิสบอนถึงเมืองการ์เรกาโด (Carregado) ใน ค.ศ.1856 และสร้างทางรถไฟสายอื่น ๆ อีก รวมทั้งการคมนาคมทางสะพาน ถนนท่าเรือ เสาโทรเลข การพิมพ์ ฯลฯ มีการยกเลิกการค้าทาสทั่วทั้งดินแดนโปรตุเกสใน ค.ศ.1869

โปรตุเกสมีผลประโยชน์ร่วมกับอังกฤษมาตั้งแต่การอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าชาร์ลส์ที่ 2 และพระนางคาทารีนาแห่งบรากันซา ต่อมาทั้งสองประเทศลงนามในสัญญาเมเตน (Metuen) ค.ศ.1703 เพื่อร่วมเป็นพันธมิตรในสงครามที่อังกฤษและโปรตุเกส ทำสงครามสเปน และฝรั่งเศส จากนั้นอังกฤษและโปรตุเกสก็ยังคงเป็นพันธมิตรกันต่อมา จนถึงสมัยสงครามนโปเลียน เมื่อฝรั่งเศสและสเปนบุกโปรตุเกสใน ค.ศ.1806 อังกฤษได้ช่วยนำราชสำนักโปรตุเกสไปลี้ภัยที่บราซิล และเปิดทางให้อังกฤษส่งกองทัพนำโดยนายพลเวลลิงตันเข้ามายังโปรตุเกส และยังใช้หมู่เกาะของโปรตุเกสเป็นฐานทัพ เพื่อทำสงครามกับจักรพรรดินโปเลียน จนได้รับชัยชนะ อังกฤษและโปรตุเกส จึงถือเป็นพันธมิตรอันเก่าแก่

แต่ต่อมาในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เกิดความขัดแย้งระหว่างอังกฤษกับโปรตุเกส ในเรื่องการแบ่งดินแดนอาณานิคมในทวีปแอฟริกา กล่าวคือ ในการประชุมที่เบอร์ลิน ค.ศ.1878 ฝ่ายโปรตุเกสแสดงความจำนงที่จะยึดเอาดินแดนซิมบับเวและมาโกลูลู ซึ่งคั่นกลางระหว่างอังโกล่าและโมซัมบิก อันจะทำให้อาณานิคมของ

โปรตุเกสในแอฟริกาเชื่อมติดต่อกันเป็นแนวเดียว ใน ค.ศ.1890 อังกฤษยื่นคำขาดให้โปรตุเกส ยกเลิกการอ้างสิทธิและถอนตัวออกจากดินแดนชิเร และมาโกลูลู เพื่อให้อังกฤษเข้าครอบครองดินแดนนั้น ตามแผนการที่อังกฤษจะได้มีดินแดนอาณานิคมต่อเนื่องในทวีปแอฟริกาจากเหนือจรดใต้ (จากอียิปต์ถึงแหลมกูตโฮป) พระเจ้าการ์ลุชต้องยอมจำนนต่อข้อเสนอของอังกฤษ และดินแดนนั้นต่อมา อังกฤษตั้งขึ้นเป็นอาณานิคมโรดิเชียและนยาซาแลนด์ การยอมจำนนต่ออังกฤษครั้งนี้ ก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ประชาชนทั่วไป ขณะที่เยอรมนีเองก็ไม่พอใจที่โปรตุเกสขัดขวางการแบ่งคองโก

จากความตกต่ำของราชสำนัก ทำให้ฝ่ายเสรีนิยมแบบสาธารณรัฐ ฝ่ายสังคมนิยมและอนาธิปไตย มีอิทธิพลมากขึ้น ขณะที่กลุ่มนิยมเจ้าเสื่อมอิทธิพลลง แม้กระทั่งพระเจ้าการ์ลุชและองค์มกุฎราชกุมารหลุยส์ ฟิลิป ก็ถูกลอบปลงพระชนม์ในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ค.ศ.1908 ในที่สุดเกิดการปฏิวัติของฝ่ายสาธารณรัฐใน ค.ศ.1910 พระเจ้ามานูเอลที่ 2 กษัตริย์องค์สุดท้าย ซึ่งเป็นพระโอรสในพระเจ้าการ์ลุช ทรงสละราชสมบัติและลี้ภัยออกจากโปรตุเกส จากนั้นระบอบกษัตริย์ก็หมดสิ้นไปจากโปรตุเกส

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯเยือนประเทศโปรตุเกสเพียงครั้งเดียวเท่านั้นในวันที่ 21 – 23 ตุลาคม ค.ศ.1897 วัตถุประสงค์ของการเสด็จฯ เป็นการเจริญสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างกษัตริย์ทั้งสองประเทศ และเพื่อการท่องเที่ยวของพระองค์ ซึ่งเห็นได้จากพระราชสาสน์ระหว่างพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองประเทศเรื่อยมา โปรตุเกสส่งทูตและกงสุลมาประจำที่กรุงเทพฯสม่ำเสมอ เพราะมีชาวโปรตุเกส ชาวสยามเชื้อสายโปรตุเกสที่นับถือศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก ชาวโปรตุเกสจากมะละกา ชาวอินเดียจากเมืองกัว และชาวจีนมา

เก้า (ไม่ต้องถูกผูกปี้) อาศัยอยู่ในสยาม รวมทั้งชาวโปรตุเกสที่เข้ามารับราชการ นับตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์

การเตรียมถวายการต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีปรากฏในข่าวหนังสือพิมพ์หลายฉบับ เช่น ดิอาร์กู ดือ โนติเชียส (Diário de Notícias) อู เซ็กกูลู (O Século) อู ป็อบปูลาร์ (O Popular) เป็นต้น หนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ได้เขียนเรื่องเกี่ยวกับการเตรียมที่พักรับรอง การประดับตกแต่ง เครื่องเรือน กองทหารและผู้บัญชาการจากกองร้อยต่าง ๆ ที่ตั้งประจำถนนหลายสายที่พระองค์เสด็จผ่าน มีทหารสวนสนาม 4,900 คน ม้า 850 ตัว¹³ รายการพระกระยาหารในโรงแรมที่ประทับ งานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติแด่พระองค์ กษัตริย์สยาม รายชื่อของเหล่าทูตานุทูตและคณะบุคคลต่าง ๆ ที่เดินทางมาเข้าเฝ้าฯ หรือลงนามในสมุดเยี่ยม นอกจากนี้ได้บรรยายพระราชประวัติ พระราชจริยวัตรของพระองค์ขณะเสด็จโปรตุเกส รวมทั้ง ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณีของสยาม

หนังสือพิมพ์ของโปรตุเกสได้กล่าวถึง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาถึงกรุงกรุงลิสบอน หนังสือพิมพ์ อู เซ็กกูลู ได้เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์มั่งคั่งของสยามและเขียนเกี่ยวกับกษัตริย์แห่งสยามว่า

กษัตริย์จุฬาลงกรณ์ทรงได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่
แยกจากประเพณีเก่าแก่ของเอกราธิปไตยแบบเก่า ทรงมี
ความรู้และฉลาด ทรงตั้งพระทัยอย่างมากที่จะรู้จักยุโรป ที่มี
ความเจริญก้าวหน้า ซึ่งมีเพียงจิตใจที่สว่างไสวของพระองค์

¹³ หนังสือพิมพ์ อู ป็อบปูลาร์ (O Popular) ฉบับวันที่ 22 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 1

การเสด็จเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เท่านั้นที่สามารถผ่านเข้าไปได้... พระองค์เสด็จมาพร้อม
กับพระเนตรที่ฉายแววของความอลังการของนครปารีส
ลอนดอน อย่างไรก็ดี พวกเราจะถวายเป็นการต้อนรับพระองค์
ด้วยความอบอุ่น ไม่ต้องหรูหรา แต่ก็ปราศจากการหน้าไหว้
หลังหลอกเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง และปราศจากแรง
จูงใจจากความโลภทางการค้า¹⁴

เมื่อมาถึงโปรตุเกส พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
เยือนที่ต่าง ๆ ตามลำดับเวลาดังนี้

ในวันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ.1897 เวลาย่ำรุ่ง รถไฟจากสเปนนำพระองค์มา
ถึงเมืองเอลวาส (Elvas) ชายแดนสเปนและโปรตุเกส พระเจ้าการ์ลุช โปรตุเกส
ให้มาร์ควิส ดือ ฟรอนเตยรา (Maques de Fronteiras) ราชเลขาธิการ กัปตัน โร
แบร์ตู อีเวนส์ (Roberto Ivens) และอันตอญู ดือ นอรอนญะ ปาราตี (António
de Noronha Paraty) เป็นผู้สนองพระบรมราชโองการมาคอยต้อนรับ และนำ
เสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทางรถไฟจากเมืองเอลวาสมายัง
กรุงลิสบอน

ประมาณ 11 นาฬิกา เสด็จถึงสถานีรถไฟรอสซิอุ (Rossio) พระเจ้าการ์
ลุช ดยุกแห่งปอร์ตู พระอนุชา รวมทั้งข้าราชการระดับสูง และทหารกองเกียรติยศ
และราษฎรจำนวนมาก ถวายการต้อนรับที่ชานชาลาสถานี สถานีรถไฟแห่งนี้ตั้ง
อยู่ใจกลางเมือง ไม่ไกลจากย่านการค้าไบยเซ (Baixa) ทางเข้าเป็นรูปเกือกม้า
แบบมัวร์ เป็นศิลปะนีโอ มานูเอลลิโน สร้างเสร็จในค.ศ.1887 หลังจากที่ได้สนทนา

¹⁴ หนังสือพิมพ์ อู เซculo (O Século) ฉบับวันที่ 17 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 1

กันแล้ว พระเจ้าการ์ลุสซูลเซญพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯขึ้นราชรถโบราณ ที่จัดมาต้อนรับ แล้วเห่ไปตามถนนผ่านย่านใจกลางเมืองไอยชะ ไปยังโรงแรมที่ประทับ ระหว่างทางมีกองทหารประจำอยู่ทุกสาย และประชาชนที่เฝ้าชมพระบารมีกันอย่างเนืองแน่น

กรุงลิสบอน ซึ่งเป็นเมืองหลวงของโปรตุเกส ตั้งอยู่บนเนินเขาเจ็ดลูก อยู่บนปากแม่น้ำเตชู (Tejo) หรือแม่น้ำทาเกัส (Tagus) ในภาษาอังกฤษ ห่างจากมหาสมุทรแอตแลนติก 10 ไมล์ ชาวคริสต์ได้ได้จากชาวอิสลามใน ค.ศ.1147 และตั้งเป็นศูนย์กลางของตน กรุงลิสบอนเจริญรุ่งเรืองมากในคริสต์ศตวรรษที่ 15 และ 16 ในยุคสำรวจดินแดนโพ้นทะเล ลิสบอนเป็นท่าเรือการค้าที่สำคัญ ร่ำรวยจากการค้าเครื่องเทศ ผ้าไหม ทอง และทาสผิวดำ ฯลฯ มีสิ่งก่อสร้างที่โอ้อ่า แต่ภายหลัง ถูกทำลายโดยแผ่นดินไหวในวันที่ 1 พฤศจิกายน ค.ศ.1755 ต่อมามีการก่อสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ วางผังเมืองตัดเป็นสี่เหลี่ยมแบบโรมันที่ย่านใจกลางเมืองไอยชะ ปัจจุบันย่านไอยชะยังคงเป็นย่านการค้าที่สำคัญ และตั้งชื่อถนนตามอาชีพ เช่น ทอง เงิน คนขายผ้า คนทำรองเท้า เป็นต้น

พระเจ้าการ์ลุส เสด็จร่วมกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงโรงแรมบรากันซา (Braganza) ที่ประทับเพื่อทูลฯเชิญพระองค์ทอดพระเนตรห้องประทับ ห้องนั้นเป็นห้องเดียวกับที่บุคคลสำคัญต่าง ๆ เคยประทับ อาทิ กษัตริย์กาลากานา (Kalakana) แห่งหมู่เกาะแซนวิช จักรพรรดิเปดรูที่ 2 แห่งบราซิล ประธานาธิบดีครูเกอร์ (Kruger) แห่งทรานสวาล แกรนด์ดยุกแห่งเม็คเลมบูร์ก (Mecklemburg) เป็นต้น¹⁵ โรงแรมที่ประทับเป็นโรงแรมหรูหราที่มีชื่อเสียงมากในสมัยนั้น ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องครอบครัวไมยญะ (Os Maias) ของเอชเระ คือ

¹⁵ หนังสือพิมพ์ อูเซculo (O Século) ฉบับวันที่ 15 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 1

ไอยรอส (Eça de Queiroz) ซึ่งสะท้อนชีวิตชนชั้นสูงของโปรตุเกสในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โรงแรมนี้ตั้งอยู่บนเนิน สามารถเห็นทัศนียภาพของแม่น้ำเตชูที่ไหลผ่าน อยู่ใกล้ย่านชิอาดู (Chiado) ซึ่งเป็นที่ชุมนุมของนักปราชญ์ กวี นักเขียนหัวก้าวหน้าของสมัยนั้น และร้านค้าหรูหรา ปัจจุบันนี้โรงแรมนี้ได้ถูกรื้อไปแล้ว

ประมาณ 15 นาฬิกา เสด็จฯเข้าเฝ้าฯพระเจ้าการ์ลุชที่พระราชวังเนเซสซิดาเดส (Palácio das Necessidades) ซึ่งตั้งอยู่บนเนินเขาไม่ไกลจากแม่น้ำเตชู ปรากฏว่าเมื่อครั้งเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่กรุงลิสบอน (ค.ศ.1755) พระเจ้าจุเซที่ 1 เสด็จฯมาพำนักที่พระราชวังแห่งนี้ ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของกระทรวงการต่างประเทศ

ต่อมาเสด็จฯพร้อมพระเจ้าการ์ลุชโดยรถไฟที่สถานีอะคันตาระ (Alcantara) เพื่อเดินทางไปเข้าพบพระราชินีมารีเอมีเลียที่เมืองกาสโกยซ์ แล้วเสด็จฯกลับโรงแรมที่ประทับ เมืองกาสโกยซ์ (Cascais) แต่เดิมมาเป็นเพียงหมู่บ้านประมงเล็ก ๆ ริมหาดกาสโกยซ์ ต่อมาชนชั้นสูงของโปรตุเกสก็สร้างวิลล่าตากอากาศและพักร้อนกัน พระเจ้าหลุยส์ ทรงแปลงป้อมซิดาเดล (Citadel) ที่สร้างในคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นพระราชวังฤดูร้อน ใน ค.ศ.1890 ราชสำนักได้ย้ายมาที่นี้ในฤดูร้อนจนเมืองกาสโกยซ์ได้รับสมญานามว่า เมืองแห่งราชสำนัก (Vila da Corte)

ในเวลาค่ำ เสด็จฯพระราชวังอาชูดะ (Palácio Nacional da Ajuda) ซึ่งเป็นที่ประทับของพระนางมาเรียเปียพระมารดาในพระเจ้าการ์ลุช พระราชวังแห่งนี้ สร้างขึ้นมาแทนพระราชวังเก่าถูกไฟไหม้ใน ค.ศ.1795 ในระยะแรกมีการสร้างตึกแบบสถาปัตยกรรมนีโอคลาสสิก แต่ยังสร้างไม่เสร็จ ก็เกิดสงครามนโปเลียน ซึ่งทำให้พระราชวงศ์โปรตุเกสต้องหนีไปลี้ภัยในบราซิลตั้งแต่ ค.ศ.1807 การย้ายราชสำนักไปบราซิลดำเนินอยู่ถึง 14 ปี จนเมื่อ ค.ศ.1821 เมื่อกษัตริย์โปรตุเกส

กลับมาประทับที่กรุงลิสบอนแล้ว จึงได้มีการสร้างเสริมพระราชวังนี้จนสำเร็จ ต่อมาพระราชวังนี้ได้กลายเป็นที่ประทับถาวรในสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 1 พระบิดาของพระเจ้าการ์ลุซ ซึ่งครองราชย์ใน ค.ศ.1861 พระนางมาเรียเปียทรงซื้อเครื่องเรือนประดับตกแต่งใหม่ ผนังวอลเปเปอร์บุผ้าไหม กระเบื้องแซวร์ (Sèvres) ที่ลือชื่อแห่งฝรั่งเศส โคมไฟแก้ว ห้องแซ็ก ซึ่งกษัตริย์แห่งแคว้นแซกโซนีพระราชทานของประดับแต่พระนางมาเรียเปียในวันอภิเษก

พระเจ้าการ์ลุซโปรดฯให้จัดงานเลี้ยงใหญ่ต้อนรับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระราชวังอะซูดะ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และทูตานุทูต เช่น ทูตสเปน รัสเซีย เยอรมนี อุปทูตการค้าอิตาลี เบลเยียม พระสมณทูตแห่งองค์สันตปาปา ฯลฯ ได้เข้าร่วมในงานพระกระยาหารกาล่าค่ำในวันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ.1897 โดยมีวงออร์เคสตราเล่นประกอบ¹⁶ ทรงมีพระราชปฏิสันถารอยู่จนถึง 2 ยาม จึงได้เสด็จกลับโรงแรมที่ประทับ

¹⁶ เมนูที่จัดถวายคือ

Consommé à la Siamoise
Potage crème de gibier à la Princesse
Timbales aux Truffles
Turbot à la Maréchale
Langue de veau à la Macédoine
Suprême de volaille
Filets de boeuf en chevreuil
Foie gras en belle – vue
Punch glacé à la Royale
Paons et pintades piquées et rôties
Salade à la Orientale
Asperges en branches à la Hollandaise
Puding soufflé à la Reine
Gelée à l’ananas
Glacés
Vins – Champagne – Café
ส่วนรายการบรรเลงวงออร์เคสตราตามโปรแกรม ดังนี้
Si j’étais roi. – Adam

ในวันที่ 2 ตุลาคม ค.ศ.1897 ประมาณ 11 นาฬิกา ดยุกแห่งปอร์ตู พระอนุชาในพระเจ้าการ์ลุช และเคาต์ซานจานูอารีอู (Conde de Janeiro) เข้าเฝ้าฯ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อนำพระองค์เสด็จยังวิหารเจอรอนิมุช และวิหารเบโลยที่เมืองเบโลยในเวลาบ่าย วิหารเจอรอนิมุช (Mosteiro dos Jerónimos) เป็นวิหารที่มีความสำคัญมาก ตั้งอยู่ที่เมืองเบโลยใกล้ปากแม่น้ำเตชู นอกกรุงลิสบอน พระเจ้ามานูเอลที่ 1 โปรดฯให้สร้างเป็นอนุสรณ์ที่วาสกูดา กามา (Vasco da Gama) นักเดินเรือชาวโปรตุเกสซึ่งค้นพบเส้นทางทะเลไปถึงอินเดียได้สำเร็จ ค.ศ.1498 เงินค่าก่อสร้างมาจากการค้าเครื่องเทศ งานก่อสร้างเริ่มประมาณ ค.ศ.1502 วิหารนี้สร้างแบบศิลปะมานูเอลลิโน (Manuelino) ของโปรตุเกสที่ยิ่งใหญ่มาก ศิลปะนี้เป็นการดัดแปลงศิลปะโกธิคยุคหลัง โดยเลียนแบบลวดลายประดับจากสิ่งทีพบในการเดินทางทางทะเล เช่น ปะการัง สหรัย เปลือกหอย ลูกโลก ตราประจำพระองค์ของพระเจ้ามานูเอลที่ 1 เป็นต้น ในสมัยก่อน พระในวัดเจโรมิอุจะสวมมณฑลคลุมครองกลาสีเรือ วิหารนี้ต่อมาจะเป็นที่ฝังพระศพของพระเจ้ามานูเอลที่ 1 พระราชวงศ์องค์อื่น ๆ และคนสำคัญ เป็นต้น ภายหลังสถานะความเป็นวัดของวัดนี้ถูกยุบใน ค.ศ.1833 แล้วให้สถานที่เป็นโรงเรียนและเลี้ยงเด็กกำพร้าจนถึงประมาณ ค.ศ.1940

Tout en rose – Waldtenfel
Chanson Siamoise
Les Feuilles du matin – Strauss
Silvia – Délibes
La Colombe – Gounod
Lucette – Buchmann
La Patrouille – Michaelis

ดู หนังสือพิมพ์ ดิฮาริอู อิลลัสตราดู (Diário Illustrado) ฉบับวันที่ 22 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 2.

หอคอยเบเลียม (Torre de Belém) พระเจ้ามานูเอลที่ 1 โปรดฯให้สร้างหอคอยกลางน้ำเพื่อเป็นป้อมตรวจตราทางเข้าท่าเรือลิสบอน เป็นเก็บอาวุธ และเป็นคุก ตั้งแต่ ค.ศ.1515 – ค.ศ.1521 สร้างแบบผสมระหว่างศิลปะโกธิคยุคต้น ศิลปะไบแซนไทน์ และมานูเอลลิโน หอคอยนี้เป็นที่กล่าวถึงในบรรดานักเขียนยุคโรแมนติกของยุโรป

จากนั้นเสด็จชมเมืองลิสบอน แล้วกลับโรงแรมที่ประทับ พระยาสุริยานุวัตรทรงนำราชทูตและกงสุลของชาติต่าง ๆ ประจำราชสำนักโปรตุเกส เข้าเฝ้าฯ ครั้นเสร็จสิ้นภารกิจ เสด็จพระกระยาหารค่ำที่โรงแรมที่ประทับ แล้วเสด็จฯ งานเลี้ยงพระกระยาหารว่างที่ศาลาโกยซ์ซึ่งกษัตริย์แห่งโปรตุเกสทรงจัดถวาย พระเจ้าการ์ลุซทรงถวายการจุดดอกไม้เพลิงอันงดงามที่อ่าวกาสโกยซ์ หลังจากนั้นจึงเสด็จพระกระยาหารว่าง สถานที่ประดับด้วยโคมไฟ ผู้ชนในแถบอ่าวกาสโกยซ์ต่างเบียดเสียดกันเฝ้าชมความยิ่งใหญ่ของดอกไม้เพลิง ผู้สื่อข่าวเขียนรายงานว่า “ยากที่จะบรรยายความประทับใจที่สมบูรณ์แบบ เมื่อเข้าไปในเมืองนั้นเมื่อวานนี้ ... ดูเหมือน เราพบตัวเองหน้าจากดินแดนแห่งบูรพาตามที่บนนยายในพันธ่งทิวาราตรี”¹⁷

ในวันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ.1897 ตามกำหนดการเป็นการเสด็จเมืองซิงทรา (Sintra) ซึ่งตั้งบนเนินเขา มีพระราชวังยุคโรแมนติกที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอิสลาม แต่พระองค์มิได้เสด็จประทับที่โรงแรมทั้งวัน เพื่อคอยการเดินทางออกจากโปรตุเกส ประมาณ 22.00 นาฬิกา เสด็จจากโรงแรมถึงสถานีรถไฟรอสซิ ออกจากกรุงลิสบอน พระเจ้าการ์ลุซ ดยุกแห่งปอร์ตู พร้อมด้วยข้าราชการน้อยใหญ่ ทรงส่งเสด็จพระองค์ ขณะเดินทางไปยังสเปน เกิดรถไฟตกรางที่เมืองซาน

¹⁷ หนังสือพิมพ์ อู เซculo (O Século) ฉบับวันที่ 23 ตุลาคม ค.ศ.1897 หน้า 2.

โปโวอิเรีย (San Povo Iria) จึงต้องเสียเวลารอเปลี่ยนรถไฟพระที่นั่ง ประทับในรถไฟ แต่ในที่สุดสามารถเสด็จออกจากโปรตุเกสได้อย่างปลอดภัย จากนั้นก็เดินทางผ่านประเทศสเปน ผ่านกรุงมาดริด เมืองซาราโกซา และเมืองบาร์เซโลนา แต่ไม่ได้แวะเยือนเมืองใดอีก จนข้ามพ้นพรมแดนสเปนไปยังฝรั่งเศสคืนวันที่ 25 ตุลาคม ค.ศ. 1897

หลังจากเสด็จออกจากกรุงลิสบอน หนังสือพิมพ์โปรตุเกสได้ลงข่าวอีก และเล่าถึงพระจริยวัตรของพระองค์ว่า ขณะเสด็จประชาชนทักทายพระองค์ ทรงตอบคำทักทายนั้น โดยทรงตั้งพระมาลาลงเช่นกัน¹⁸ ทรงพูดจ่อมลแบบอังกฤษ ตรัสภาษาอังกฤษได้ดี ทรงมีพระวรกายไม่สูงและผอม สายพระเนตรข้างสังเกตุและฉลาด¹⁹ ปรากฏว่าชาวโปรตุเกสส่งจดหมายมากกว่า 300 ฉบับถึงพระองค์ ส่งมาที่โรงแรมบรากันซาเพื่อขอพระราชทานเงิน นอกจากนี้พระองค์ยังพระราชทานเงินแด่มาร์ควิส ดือ ฟรอนโตยร่า 2,600 ไรย์ ซึ่งจะแบ่งให้ 1,000 ไรย์ สำหรับคนยากจนที่กรุงลิสบอนและกาสโกยซ์และ 1,600 ไรย์ สำหรับบุคลากรของโรงแรมที่ประทับและคนงาน รวมทั้งเครื่องราชอิสริยาภรณ์แก่บุคคลต่าง ๆ ด้วย²⁰

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงโปรดประเทศโปรตุเกส และไม่โปรดกษัตริย์และพระราชินีมารีอามิลีเยสของโปรตุเกส ทรงไม่ประทับใจพระเจ้าการ์ลุซตั้งแต่แรกพบที่สถานีรอสซิอุ เพราะพระเจ้าการ์ลุซนั้นประทับปะปนกับสามัญชนโดยไม่ถือพระองค์ พระบาทสมเด็จพระ

¹⁸ เรื่องเดียวกัน

¹⁹ หนังสือพิมพ์ อู ป็อบุลาร์ (O Popular) ฉบับวันที่ 22 ตุลาคม ค.ศ. 1897 หน้า 1.

²⁰ หนังสือพิมพ์ อู เซคูลู (O Século) ฉบับวันที่ 24 ตุลาคม ค.ศ. 1897 หน้า 2.

จุลจอมเกล้าฯ เห็นว่าไม่สมพระเกียรติ ทรงวิจารณ์ให้พระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี ฟังในจดหมายว่า “เจ้าแผ่นดินมาเย็นปนอยู่กับข้า จมมันโดนท้องไส้จะแตก ถ้าไม่ใส่สายสะพายสามสีแล้ว ‘ไม่รู้ว่าเป็นใคร’ และทรงเสียดสีว่า “ไม่มีเมืองใดที่ราษฎรจะฟรีเท่า เจ้าแผ่นดินมาเย็นคอยรับฟาส่งที่สเดชั่น ทั้งแต่งตัวเต็มยศเช่นนั้น คนทำงานเย็นปนกันอยู่ แลแหวกขอไปที่ก็ต้องหลบให้” นอกจากนี้ทรงไม่พอพระทัยที่ราชสำนักโปรตุเกสเอาราชรถโบราณมารับ แทนที่จะเอารถยนต์สมัยใหม่ โดยวิจารณ์ว่า “รถที่ขึ้นนั้นเอารถของ ๆ แต่ครั้งพระพุทธยอดฟ้ามารับจนเบาะยุย นึกกลัวจะหักเต็มทน แท้เหมือนแห่พระศพท้องสนาม เอะอะกันเสียกระไรเลย เดินกระดืบ ๆ ไปเดี๋ยวก็หมด” และพระองค์ไม่โปรดที่ฝ่ายโปรตุเกสจัดที่ให้ประทับที่โรงแรมบรากันซา แทนที่จะเป็นพระราชวังแห่งใดแห่งหนึ่ง

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงวิจารณ์รูปร่างของพระเจ้าการ์ลุสแห่งโปรตุเกสว่า “อ้วนสูง ขาเล็ก เหมือนถั่วแ้วถั่วดินคอด เขลาเหลือที่จะเขลา” และวิจารณ์พระราชินีว่า “อันที่จริงก็สวยมากอยู่ แต่ทำสวยยิ่งกว่าสวย” และ “สูงเห็นจะเกือบเท่าเจ๊กนำห่อพระเจ้า พิลึกเต็มที” ทรงอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าการ์ลุสและพระราชินีว่า “ผิวกลัวเมียจะขาดใจ เมียก็ทำรัศมีขู่เขี้ยว” ประการต่อมา ยังเกิดการเข้าใจผิด เพราะเกิดลือกันในโปรตุเกสว่า กษัตริย์สยามจะสังหารชีวิตขุนนางที่ตามเสด็จ จนทำให้หม่อมคนหนึ่งเอามาถามพระองค์ พระองค์อธิบายว่าไม่จริง แต่บอกเท่าไรก็ไม่เชื่อ จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ “พินเสีย”

แต่ที่สำคัญ พระองค์ไม่ทรงโปรดความขลุ่ยหลักจำนวนมากที่เกิดขึ้นระหว่างที่ประทับในประเทศโปรตุเกส นอกจากนี้คือ ความไม่ตรงต่อเวลาของฝ่ายราชสำนักโปรตุเกส เช่น ในวันที่ 21 ตุลาคม ค.ศ.1897 มีกำหนดงานเลี้ยงพระกระยาหารค่ำ นัด 2 ทุ่ม พระองค์เสด็จตามเวลา แต่กษัตริย์โปรตุเกสเสด็จช้า

กว่าจะมาก็เป็นเวลา 2 ทุ่มครึ่ง แม้กระนั้น ปรากฏว่าอาหารไม่พร้อม ต้องคอยอีกราวชั่วโมงจึงได้เสวย วันต่อมามีงานเลี้ยงน้ำชาที่กาสโกยส์ พระเจ้าการ์ลุสเสวยและประทับนานเกินเวลา จนรถไฟต้องคอยถึง 1 ชั่วโมง วันที่ 23 ตุลาคม ที่กำหนดจะต้องเสด็จไปชิงตรา พระเจ้าการ์ลุสก็ขอเลื่อนเวลาจนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ “เห็นเหลือทนจึงได้บอกเลิกเสีย” ข้ออ้างเสมอของฝ่ายโปรตุเกสคือ “เฟลนตีออฟไทม์ (มีเวลาเหลือเฟือ)” แม้กระทั่งวันสุดท้ายที่จะออกเดินทางจากลิสบอน พระเจ้าการ์ลุสมาส่งที่สถานีรถไฟเกือบไม่ทัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเล่าว่า ทหารกองเกียรติยศต้องวิ่งวันทยาวิธส่งเสด็จ และเมื่อรถไฟออกจากลิสบอนได้ชั่วโมงเดียวก็ติดกราง ต้องค้างอยู่กลางทางย่นรุ่ง ทำให้หมายกำหนดการที่วางไว้ต้องคลาดเคลื่อน นอกจากนี้ยังมีปัญหาเล็กน้อยที่ขัดขวางความบกพร่องของฝ่ายโปรตุเกส เช่น รถที่ส่งมารับพระองค์ในวันแรกเปิดประตูไม่ออก ต้องเดินอ้อมไปอีกประตู อีกวันหนึ่งพอเปลี่ยนรถ ปรากฏว่าประตูรถปิดไม่อยู่ ต้องยึดไว้ทั้งขาไปขากลับ พระองค์จึงสรุปว่า “อยู่ในโปรตุเกสเหลวไปหมด”²¹

แม้กระนั้น การเสด็จเยือนประเทศโปรตุเกสก็ทำให้สยามสามารถเชื่อมสัมพันธไมตรีอันดีกับโปรตุเกสได้ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้งหม่อมเจ้าจุลจอมเกล้า กฤดากรเป็นอัครราชทูตพิเศษประจำโปรตุเกสใน ค.ศ.1907 และมีการแต่งตั้งอัครราชทูตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน และต่อมาสยามพยายามเจรจาขอเลิกสนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเคยลงนามใน

²¹ ดู พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระราชนานแด่สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรีพระบรมราชินีนาถ หน้า 193. และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์พระราชนานสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต. หน้า 14 – 15.

วารสารยุโรปศึกษา

ค.ศ.1858 เริ่มขอแก้ไขมาตรการต่าง ๆ เรื่อยมาตั้งแต่ ค.ศ.1925 จนสามารถเลิก
สัญญาได้สำเร็จใน ค.ศ.1938

บรรณานุกรม

กรมวิชาการ และมูลนิธิกุลเบงเคียน, 470 ปี สัมพันธไมตรีระหว่างไทยและโปรตุ
เกส, ลินจง สุวรรณโกติน แปล, องค์การค้าคุรุสภา : กรุงเทพฯ, 2531.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพ
ินิต, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระบรมราชินีนาถ, อมรินทร์พริ้นติ้ง :
กรุงเทพฯ, 2535.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพ
ินิต, พิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ พันเอก ม.ร.ว.ถวัลย์มิ่งคล ไสยกุล, :
กรุงเทพฯ, 2533.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, พระราชพงศาวดาร
กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ น.ส.ธิต
ิบุญนาถ, กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ : กรุงเทพฯ, 2522.

แถมสุข นุ่มนนท์, การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย, ไทยวัฒนา
พานิชย์ : กรุงเทพฯ, 2524.

มานิจ ชุมสาย, ม.ล. (คัดลอก), ประมวลจดหมายของพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
ปฤษฎางค์, สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี : กรุงเทพฯ, 2534.

เส็ง วิริยศิริ (พระยาศรีสหเทพหรือพระยามหาอำมาตยาธิบดี), จดหมายเหตุ
เสด็จประพาสยุโรป ร.ศ.116, องค์การค้าคุรุสภา : กรุงเทพฯ, 2541.

การเสด็จเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสใน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

- Groslier, B.P. Angkor et le Cambodge au XVI^e Siècle. (Paris : Presses universitaires de France), 1958.
- Ferreira de Andrade, Cascais : Coleccao Turismo, Editorial Publicacoes : Lisbon, 1966.
- Simonis, Damien; Bedford, Neal etc., Spain, Lonely Planet : China, 2001.
- Symington, Martin (consultant), Portugal with Madeira & the Azores, Dorking Kinderley : London, 1997.
- Teixeira, Manuel Padre, Portugal na Tailandia, Imprensa Nacional de Macau : Macau, 1983.
- Wilkinson, Julia and John King, Portugal, Lonely Planet : Singapore, 2001.

หนังสือพิมพ์ที่พิมพ์ที่กรุงลิสบอน

- Diario de Noticias 21, 22, 23 de Outubro de 1897.
- A Nação 20, 21, 22, 23, 24 de Outubro de 1897.
- O Popular 19, 20, 21, 22, 23 de Outubro de 1897.
- O Século : 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24 de Outubro de 1897.

นิตยสารที่พิมพ์ที่กรุงลิสบอน

- Occidente, Revista Illustrada de Portugal e do Extrangeiro: 20 de Setembro de 1897, 30 de Outubro de 1897.

หนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์ในกรุงมาดริด

- El Imparcial 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23 de Octubre de 1897.

นิตยสารที่ตีพิมพ์ที่กรุงมาดริด

- Blanco y Negro : no.338 : 23 de Octubre de 1897.

วารสารยุโรปศึกษา

La Ilustracion Española y Americana : no.38 : 15 de Octubre de 1897;
no.39: 22 de Octubre de 1897.

เว็บไซต์ของสถานทูตสเปนประจำประเทศไทย [http:// www.embesp.or.th](http://www.embesp.or.th)

ที่มา : บทความนี้ ดัดแปลงและขยายความจากบทความชื่อ “การเดินทางเยือนประเทศสเปนและโปรตุเกสของรัชกาลที่ 5” ในโครงการ การเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศในยุโรปของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : ภาพฉายต่อประวัติศาสตร์สยามในสมัยรัชกาลที่ 5 เสนอต่อการประชุมวิชาการครบรอบ 150 ปีของรัชกาลที่ 5 วันที่ 19 กันยายน 2546.